



Szabó István

# Múzeum és tudomány\*

A Magyar Tudományos Akadémia Debreceni Területi Bizottságának 1994. szeptember 27-i gyűlésén, amely egyébként a Jász-Nagykun-Szolnok megyei tudományos testület alakuló ülése is volt, a Megyei Közgyűlés alelnöke, Ferenczi György köszöntőjében a megye és a város bemutatásakor elmondta, hogy Jász-Nagykun-Szolnok megyében a humán területen folyó tudományos kutatások szempontjából sajátos helyzet alakult ki. Csak ismételtük, hogy itt nincsenek olyan, ezek szervezésére alkalmas felsőfokú intézmények, mint Debrecenben, Miskolcon vagy akár Nyíregyházán is. Ilyen esetben a kutatások megszervezése más intézményekre hárul. Somogy megyében a levéltár, Békéscsabán a könyvtár tölti be ezt a szerepet, nálunk a múzeum lett a regionális kutatások szervező központja. Mutatja ezt az, hogy jelenleg a múzeumi szervezetben a minősített vagy minősítés alatt álló munkatársak száma eléri a kilencet (a szervezet szakmuzeológusainak száma 25). Muzeológusaink különféle egyetemeken, főiskolákon tartanak rendszeresen előadásokat, illetve dolgoznak külső előadókként a restaurátoroktól a régészeket át a néprajzosokig. Mutatja az, hogy rendszeresen vesznek részt nemzetközi konferenciákon előadókként Nyugaton és Keleten, vagy hazai nemzetközi szimpóziumokon, s különösen fontosnak tartom, hogy mindez nemcsak a szolnoki múzeumi egységnek mint megyeközpontnak a teljesítménye, hanem az egész megyei múzeumi szervezeté. Hiszen amit elmondtam, az vonatkozik Tiszafüredre, Karcagra, Jászberényre, Túrkevére is.

Ezek a tudományos teljesítmények – múzeumokról lévén szó – természetesen a múzeumok fő feladatát jelentő múzeumi tárgygyűjtéshez kötődnek. S mivel a jelenlegi leosztás szerint e téren megyékben gondolkodhatunk: Jász-Nagykun-Szolnok megyéhez, il-

letve az azt környező térséghez kapcsolódnak elsősorban. Ám jóllehet, a mozgási tér leszűkített, behatárolt, mégis sikerült országosan és nemzetközileg is figyelmet keltő eredményeket elérni.

Ezeket ismertetem vázlatosan, a teljesség igénye nélkül az alábbiakban.

Elsőként a valamennyi szakágat egyesítő *történelemről*. Szolnok megye nemcsak a történetírásnak, de a történeti kutatásnak is mostohagyermek. Jóllehet, képzett kutatók serege foglalkozott a megye történetével, mégsem készültek el róla sohasem olyan alapvetések, mint amilyenekkel az ország többi megyéi, területei rendelkeznek. Feltehetően a több részre tagoltsága miatt. Hiszen az egyes részek, elsősorban a volt Hármaskerület, illetve különállóan a heves-külső-szolnoki rész mint Heves megye kutatásainak része bizonyos időmetszetekben ismert, leírt. Ezek bőséggel lehettek volna akár a milleneumi sorozatban, akár a vármegyei monográfiák sorában megjelentetett kötetek kiindulásai. Ám köztudott, hogy ezek egyike sem készült el. Az egyetlen összefoglalás, a Schefftsik-féle nyújt mai napig is valamelyes segítséget a mesterségesen kialakított Jász-Nagykun-Szolnok vármegye történeti eseményeiről. Ennek hibái viszont már megjelenésekor is országos kritikák sorát váltották ki. Azóta – jóllehet, több jeles tanulmány, szakmunka jelent meg egy-egy területről, időszakáról, problémaköréről – mégsem beszélhetünk lényeges előrelépésről. Az elmaradt szakszerű összefoglalások hiányát mai napig érezzük. Hiszen nincs mire támaszkodni, nincs milyen munkának az adatait gyarapítani, vagy vitatni. S ha a résztanulmányok közölnek is újabb adatokat, mivel nincs a megyei történéseket az ország előtt bemutató, elfogadott, megbízható szemléletű eligazító egyetlen összefoglalás sem, a részadatok sem emelődnek

át országos összefüggésekbe, összefoglalásokba. Ha országos munkák példakért nyúlnak valahová, az ma sem Szolnok megye, hanem a már sokszor aláhúzott, kipróbált szemléletű, biztos támaszt jelentő, más megyékből vett, igazolt, ellenőrzött adatok.

Azt jelenti ez, hogy még adataival sem szerepel Szolnok megye a legtöbb, országos áttekintést nyújtó munkában sem. A megyével foglalkozók számára egy fordított út kínálkozik tehát: történeti kérdésekben a kijelölt, országos tendenciákhoz kénytelenek igazítani egy-egy kérdésben a feltárt megyei adatokat, még akkor is, ha azok nem teljesen egyeznek az általánosan megrajzolt tendenciákkal, mivel elfogadott és már a köztörténetbe is beépült, megyei összefoglalásokra támaszkodó, azokat rendszeresen újabb adatokkal bővíthető munkáink nincsenek.

Ez a nagyfokú hiány és lemaradás mindenekelőtt abból adódik, hogy a megyében legfeljebb csak elkezdődtek és legfeljebb egyedek buzgalmára támaszkodóan folytak történeti kutatások és adatgyűjtések, amelyek azonban egy-egy ember erejét, teljesítőképességét messze meghaladták, s soha sem realizálódhattak összegzésekben. Szervezett, több embert megmozgató kutatás történeti kérdésekben Szolnok megyében nem folyt.

A levéltár, amely másutt az ilyen természetű munkát általában felvállalta, az egy *Hild Viktort* leszámítva nem rendelkezett kellő felkészültségű kutatóval vagy kutatókkal, legfeljebb átmenetileg; a megyei múzeum és megyei könyvtár pedig túlságosan friss alakulatok ahhoz, hogy ezt a hallatlanul nagy hiátust működésük viszonylag rövid ideje alatt pótolhatták volna. Hiszen lényegében 1945 után beszélhetünk csak tényleges, rendeltetésszerű működésükről. Egyébként is az utóbbi intézményekben a munka nem kizárólagosan a kutatást célozza, a gyűjte-

(\* Elhangzott a DAB Szolnokon 1994. szeptember 26–27-én megtartott „A múzeumok szerepe a tudományos életben” címmel szervezett muzeológus-találkozón.)



ménygyarapítási, illetve közművelődési feladatok igen sok időt igényelnek. S mindezekon túl a kutatási feladatokba nem vonhattak be – mint más megyék, városok esetében – népes segédcsapatot, hiszen mint fentebb több ízben is mondtuk, itt nincsenek felsőoktatási tanintézetek, nincs kutatóintézet, amelyeknek tudományos munkatársai egy közös feltáró munka érdekében mozgósíthatók lennének.

A történeti kutatásnak marad tehát egyetlen, a múltban is járt útja: az egyéni teljesítmények, amelyek esetében ki-ki saját vonzalma, érdeklődési köre, lehetőségei szerint munkált ki egy-egy részkérdést, vagy dolgozik esztendőik óta rajta. Ráadásul reménytelen helyzetben. Hiszen a megyében számon tartott, mások által is értékelt rendszeres kiadvány jóformán nincs, az országos folyóiratok, szakmunkák pedig legfeljebb alkalmanként és kiegészítő adatként – ha beleillik az általuk vázolt képbe – fogadják a Szolnok megyei közléseket, hiszen Szolnok megye továbbra sem ismert, az itteni, felvetődő problémákkal mivel nem foglalkoztak megyei szinten, egyszerűen nem mindig tudnak mit kezdeni.

Mindezeket végiggondolva úgy véltük, hogy ezen egyetlen módon lehet segíteni: el kell végezni azokat az alapvetéseket, amelyek egzakt adatokat tartalmaznak, s amelyek ellenőrzött, kipróbált, igazolt voltak miatt a továbbiakban országos munkák hivatkozásai lehetnek. Csak így remélhető a fehér folt valamelyes eltüntetése. Gondolunk itt olyan forráskiadványokra, mint amelyeket más megyék (Heves, Békés, Pest) sorozatban jelentetnek meg (rovásadó-összeírás, dézsmajegyzék, állatösszeírások elemzése stb.).

Mindez azonban összehangolt, több emberre kiterjedő, mondhatni egész csapatot igénylő munkát jelent. Ezen kívül az intézményekkel, elsősorban a levéltárral és könyvtárral való szoros együttműködést és valamilyen rendszeres publikálási lehetőséget. Csak több ilyen megjelent közös munka, tanulmánykötet után várható egy-egy kérdés, korszak eredményes összefoglalása, bemutatása vagy átértékelése.

Mert még ezeknek az alapvetéseknek a megírása, közzététele sem lesz elégséges ahhoz, hogy azonnal ki lehessen rukkolni egy megyei monográfiával, várostörténettel. A feltárt és közzétett alapvető adatokkal párhuzamosan egy-egy kérdést résztanulmányokban is közzé kell tenni, vitára kell bocsátani, s csak a tanulmányok során alapuló rendszeres kutatás, több emberre kiterjeszkedő szisztematikus anyaggyűjtés után képzelhető el eredményes összegzés.

A magunk lehetőségei szerint tetűnk már kísérletet bizonyos feladatok kollektív megoldására. Ilyen volt az elmúlt esztendőikben lezárult másfél évtizedig folyó tiszazugi kutatás, ahol 55 történeti előadás hangzott el. A kollektív kutatások azóta is folynak, csupán a helyszínek változtak, s tevődtek át hol a Tisza-tó, hol a Jászság vagy Nagykunság környékére. De ugyancsak ezek közé a kollektív feladatmegoldások közé tartozik az „Adatok Szolnok megye történetéből I–II.” kötetének összeállítása, mert gyakorlatilag azt is muzeológusok végezték több mint kétharmad részben.

Leglényegesebbnek azonban azt tekintem, hogy innen indult el a magyarországi történeti életmódkutatás még az 1960-as években, ami kiállításokban (Gyermekkor, Ifjúkor; Lakodalmi szokások Szolnok megyében, Halott kultusz kiállítás; Egy földmunkás család hagyatéka; A Dani-Szabó gazdaság és a tíz éven át Kunszentmártonban évente megrendezett Tiszaug életét különböző aspektusokból láttató kiállítások), múzeumi anyaggyűjtésben (ez tárgyi, kézirat, szóbeli és fotóanyag), a legújabb kor fogalmának értelmezésében csúcsonyult ki. Ma már más múzeumok, más intézmények is csinálják jóval nagyobb pénzügyi és egyéb lehetőségek birtokában, tehát látványosabban. Tény azonban, hogy az első színvonalas és teoretikusan már az induláskor megalapozott, életmódot megelevenítő kiállítások itt voltak.

Mindezek, hozzászámítva a Jászkunság történetének és a megye egyéb területeinek feltárását segítő egyedi teljesítményeket, hozzájárultak ahhoz, hogy Szolnok megye, amely többnyire kimaradt az összegző történeti mun-

kákból, ma már ezeknek az alapvetéseknek a révén lassacskán kezd bekeverülni az ország történeti köztudatába. S ha nincs is minden elvégezve, s ha nem is vagyunk a teljesítménnyel teljesen elégedettek, azt mindenképpen elmondhatjuk, hogy sokat léptünk előre.

## Régészet

A múzeumi szervezetben számszerűen a legnagyobb gyűjteményi egységet a régészeti anyag képezi. A közel százhatvanezernyi beletárolt tétel a Damjanich Múzeum gyűjteményét jelenti, hiszen a múzeumi szervezet nálunk kialakított rendszere szerint a teljes régészeti tárgyi anyag – leszámítva a vidéki egységek állandó vagy időszaki kiállításaira kiadott anyagot – a szolnoki múzeumban van nemcsak nyilvántartva, de raktározva is. Érthető ez, mivel egyedül a szolnoki múzeumban folyik régészeti restaurálás, kizárólag itt van viszonylagosan felszerelt restauratori műhely. Az viszont köztudott, hogy restaurálás nélkül a kiadott tárgyak nem értékelhetők. Márpedig itt az 1950–60-as évektől kezdődően jelentős, országosan, sőt nemzetközileg is számon tartott ásatások folytak. Csupán a *bronzkor* kronológiáját meghatározó Tószeg–Laposhalmi tell ásatásokat említtem. Amit ugyan még a Nemzeti Múzeum kezdett meg valamikor a múlt század végén, és folytatott a negyvenes években, majd az 1970-es években mintegy nevelő iskolát szervezve a telepásatók számára befejezett, ám ekkor már mindenképpen a megyei régészek irányításával, de mindenképpen meghatározó részvételével. Ám párhuzamosan vele a jászdózsi Kápolnahalom hasonló korú, közel tíz éven át folytatott munkálatai nemcsak valamennyi bronzkoros és telepásató régészünknek volt egyetemi hallgató korától nevelő iskolája, de pontosítani is képes volt a nemzetközi hírű tószegi ásatásoknál kialakított bronzkori kronológiát a maga részletgazdagabb megfigyeléseivel és bőségesebb leletmennyiségével.

Mindezekre a nagyszabású és időben is hosszúra nyúló feltárásokra alapozva – egyébként a hosszadalmas munkának a pénzhiány volt az elsődle-



ges oka –, két jelentős nemzetközi konferenciát rendezhettünk. Egyet a neolitikum, egyet pedig a nálunk legjobban dokumentált régészeti korszak, a bronzkor időszakából. A Nyugat-Európa több városában is bemutatott rangos kiállításokhoz nemzetközi konferenciák társultak, amelyeken régészeink elismert szakelőadókként szerepeltek.

A *népvándorlás korából* a Madaras László kandidátusi értekezését és természetesen az azt megalapozó avar ásatásokat említtem reprezentatív példaként. Mert disszertációjában olyan fontos összefüggéseket tisztázott a társadalom és az etnikai kérdések területén, amelyeket azóta a Kecskemét környéki útépitési munkálatokkal kapcsolatos leletmentések során előkerült tárgyak rendre megerősítettek.

Selmecki László *kun és jász* ásatásai nemcsak meghatározók, de mivel, hál istennek, publikálta is őket, mások (történészek, néprajzkutatók) számára is használhatók és nélkülözhetetlenek.

Ugyanilyen eredmény volt a mezolitikum Szolnok megyei leletanyagának felkutatása. Eddig ezt a területet a mezolitikum kutatása szempontjából ugyanis nem vették figyelembe, mondhatni, lehetetlennek tartották az ilyen korú leletek megyénk területén való előfordulását. S most ott tartunk, hogy itt találták meg e korszak legelső lakóházát.

Végezetül a legfrissebb, alig pár hónapos és még nem értékelt, feldolgozatlan leletgyűjtésre utalnék: arra a közel huszonegyezer (24 936) darabos jászalsószentgyörgyi Zsigmond-kori pénzleltre, amely az eddigi legnagyobb Magyarországon az eddigi ismereteink szerint.

## Néprajz

A Damjanich Múzeum néprajzi gyűjteménye az egész megyét átfogja. Egyik jellemzője, hogy bár a gyűjtés igen későn indult meg (maga a múzeum is csak 1949 óta működik, s így nem rendelkezhet olyan, múlt századi anyaggal, mint Debrecen, Szeged, Miskolc), mégis sikerült sok datált vagy hiteles XIX., olykor XVIII. századi tárgyat begyűjteni, s ezáltal a job-

bára XX. századi gyűjteményi anyagnak történeti távlatot adni.

A táborszerű, komplex gyűjtések, tematikus kiállításokkal összekapcsolt anyagfeltárások lehetővé tették, hogy a tárgyi, fotó- és adattári anyag, illetve a rendezésre váró hangtár egymást kiegészítve és erősítve hiteles képet adjon a megye népeletéről.

Nagyjából mindezek elmondhatók a megyei szervezethez tartozó tagmúzeumok néprajzi gyűjteményéről is. Hiszen a legrégebbi múzeumaink, mint a jászberényi, karcagi, tiszafüredi egység is gyakorlatilag a második világháború után kezdte meg szervezett működését. És ha beszélünk is ezt megelőző alakulatokról, akkor mindenképpen hozzá kell tennünk, hogy a korai gyűjtemények jelentős része a háború alatt elveszett, megsemmisült.

A nagyarányú gyűjtőmunka érzékeltetésére említsük meg, hogy csupán a Damjanich Múzeumban tizenötezer a néprajzi tárgyak száma. A fotótárban több mint háromezer színes dia, s negyvenezer fekete-fehér negatív található, adattára pedig több mint háromezer tételt tartalmaz.

A tárgygyűjtésekhez kapcsolódó tudományos feldolgozásokról mindenképp el kell mondanunk, hogy 1974-ben itt jelent meg az ország első – jóllehet regionális – néprajzi atlasza, amely azonban hacsak egyetlen területre, Szolnok megyére koncentrál is, anyaggazdagságával, de módszertanilag is nemzetközi figyelmet keltett.

Másik jelentős eredménynek tekinthető az, hogy mi indítottuk el a megyék népművészete sorozatot. Egy teammunka eredménye, ám abban különbözik az utána következő kötetek kollektív munkájától, hogy itt a kötet teljes egészében a megyei múzeumi szervezet belső erőinek munkájával jött létre, egyetlen téma megoldására sem kellett külső szakembert felkérnünk.

De említhetjük a legkülönbözőbb tájfeltáró munkákat is, amelyek először a megye elkülöníthető néprajzi területeinek bemutatását tartották feladatuknak (Tiszazugkutatás, Tiszafüred környéki vizsgálatok, jászági és nagykunsági feltárások), s amelyek módszertanilag mintát jelentettek más megyék kutatói számára is.

Elmondhatjuk továbbá, hogy megyénkben alakult ki Magyarország társadalomnéprajzi kutatásainak központja, ami elméletileg és gyakorlatilag is meghatározó az e témakörben kutatók számára. Az itteni munkák szakembereket vonzottak ide, hiszen már az 1970-es években kibontakozott a néprajznak egy teljesen új irányvonala, a *társadalomnéprajz*, amihez szociológiai, antropológiai és egyéb módszerekkel az ország más részein kutatók is sokan csatlakoztak.

A fentebbi eredményeket jelzi az is, hogy a megye néprajzosai a lexikonoktól kezdve a magyar néprajz legjelentősebb munkálataiban alapkutatásokat végeztek, jelen vannak, és a közös munkákban meghatározó szerepet töltenek be (palóckutatás, az Alföld-kutatás valamennyi helyszíne Bács-Kiskun megyétől a Három Város konferenciákon át, az Ipoly mentéig, Békéscsaba, Mátészalka monográfiáig).

Nemzetközi kutatás is folyik. Példaként említjük a román–magyar, szlovák–magyar együttműködést, amelyek részben a debreceni egyetem néprajzi tanszékének megbízásából, részben pedig egyenes megbízással, felkérésre, önállóan történnek. De együttműködési szerződésünk van az észtországi Tartui Nemzeti Múzeummal és az oszétiai Vlagyikavkái Tudományos Akadémiával, s rajtuk kívül álló okok miatt nem került még sor az izsevszki udmurtokkal való hasonló okirat aláírására, jóllehet történtek már e téren is bizonyos lépések, amik kiállításokat és kutatók kölcsönös látogatását eredményezték.

## Képzőművészet

A háború után alapított szolnoki múzeum képzőművészeti gyűjteménye egyetlen képből áll, s hosszú időnek és rendszeres munkának az eredménye, hogy ma a Damjanich Múzeum nemcsak a Szolnoki Művésztelep történetére, de az Alföld egészére, sőt a kortárs magyar művészetre vonatkozóan is jelentős anyaggal, egy-egy művész (Mednyánszky, Ámos Imre, Sza-



bó Zoltán, Sváby Lajos, Papi Lajos) oeuvre-jének elsőrendűen fontos darabjaival rendelkezik. A múzeum háború utáni legfontosabb feladata természetesen a művésztelepi alkotók elpusztult, szétszóródott alkotásainak pótlása, s egy művésztelepi törzsanyag kialakítása volt. Hiszen az egész magyar művészettörténelem számára elengedhetetlen fontosságú, hogy a múlt század közepétől Szolnokot felkereső neves külföldi és hazai alkotók – egyéniségüknek, súlyuknak, jelentőségüknek megfelelő mértékben – egy helyen, egy gyűjteményen belül láthatók legyenek. Annál is inkább, mert a Szolnoki Művésztelep élete nemcsak a magyar művészettörténetben jelent körülhatárolható vonalat, de Szolnok város legújabb kori történetének is része. A múzeum gyűjtőmunkájának jelentőségét – melynek eredményeként közel 2000 darabos a jelenlegi gyűjtemény, ám mint említettem, ebben számos kulcsdarabnak tekinthető érték van – csak akkor tudjuk igazán értékelni, ha figyelembe vesszük, hogy a magyarországi legrégebbi, 1902-től folyamatosan működő művésztelep 25 éves jubileumára 1927-ben megjelentetett kis füzetecskében már közel félszáz volt azoknak az alkotóknak a száma, akik a Szolnoki Művésztelep történetébe beírták nevüket, s akik bemutatása Szolnokon, de szerte az országban is feltétlenül szükséges volt. Mindezek nemcsak a rendszeresen megrendezett egyéni és kollektív tárlatok által váltak országszerte is ismertté, de a melléjük rendelt, monografikus igénnyel írt és

teljes tudományos apparátussal összeállított katalógusok miatt is. A szolnoki telep múltjának és jelenének ez a szisztematikus kutatása tette lehetővé, hogy 1977-ben, mikor a telep 75 éves jubileumát ülte, megjelenhetett a Művésztelep addigi történetének monografikus feldolgozása. A szolnoki telep kutatása és színvonalas feldolgozása érdekében összehasonlító anyagként meg kellett ismerni a régi és kortárs alkotó telepeket is, melyeknek tanulmányozása és összevetése a Magyarország művészettörténete című akadémiai kiadvány századfordulós köteteiben került bemutatásra. A múzeum '70-es éveinek végére olyan jelentős gyűjteményt sikerült létrehozni, amelyekből már külföldi kiállítások megrendezését is színvonalasan meg lehetett oldani. A gyűjteményi anyagot 1980-as állapotáig két, vaskos (az egyik illusztrált) állagjegyzék rögzítette az országban elsőként, melyek a művészekről írott, naprakész adatokat tartalmazó életrajzokkal, lexikonszerűen megfogalmazott pályaképekkel egészültek ki. Ez a két kötet egyben azt is dokumentálja, hogy a múzeumi gyűjtemény már az egész magyar művészetet, annak korszakait, a jelentősebb iskoláig, irányzatait, művésztelepeit is reprezentálja egy-egy kvalitásos művel. Ezek beszerzésére, elsősorban kortárs viszonylatban nagy segítséget nyújtottak a múzeum által kiírt Szolnoki Festészeti Triennálék, melyeknek a Szolnoki Galéria ad már 1975 óta helyet, s amely országos rendezvény az utóbbi másfél évtizedben szobrászati és grafikai, sőt iparművészeti profillal is bővült. 1980 után új művészettörténész

kolléga munkába állásával a kutatás a régi profil megtartása mellett némileg változott: a magyarországi barokk építészeti emlékek, ezen belül a megyére vonatkozóan a kisebb falusi templomok és egyéb egyházi építmények kutatására is kiterjedt. Mindezt a teljesítményt visszajelzések is igazolják. Mindekelőtt külföldi kapcsolataink. Szolnok megye ugyanis egyetlen országgal sem határos, az ország közepén fekszik, és száz százalékosan magyar anyanyelvű. Itt nincsenek nemzetiségek, s ha voltak is, nyomtalanul beolvadtak. S mégis – nyilván teljesítményeink okán – élő kapcsolatunk van a testvérvárosi kapcsolat révén kialakult Tallinn–Szolnok útvonalon, ami 1967-től él, észt állandó kiállítást eredményezett öt esztendőn át Szolnokon az országban egyedülállóan, valamint számos egyéb kiállítást és publikációt; hasonlóképpen az utóbbi 10 esztendőben a jász-oszét rokonság révén együttműködést és közös kutatásokat az oszétekkel; s a legutolsó ciklusban pedig a románokkal, amely román-magyar közös kutatásnak a Szolnok megyei muzeológusok az irányítói.

S végezetül a legnagyobb és hivatalos elismerése is megszületett az itt folyó munkának. Amikor a nagy és nagymúltú múzeumokat az 1980-as évek elején minősítették és kutatóhelyekké nyilvánították, természetesen egy Nemzeti Múzeumhoz, Szépművészetihez viszonyítva mi nem rúghattunk labdába. Az automatikus besorolás, minősítés ránk nem vonatkozott. 1984-ben azonban mi is tudományos kutatóhelyé lettünk. S nyilván nem véletlenül.